

УДК 349.3

ПРИНЦИПИ ЗАКОННОСТІ Й ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: ПРОБЛЕМИ ПРАВЗАСТОСУВАННЯ

Кучма О.Л., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена аналізу принципів законності й верховенства права, визначенню пріоритетів у застосуванні законодавства під час урегулювання правовідносин. Обґрунтовується теза про те, що принцип законності є першим серед принципів, який робить можливим реалізацію всіх інших принципів, що прямо чи опосередковано закріплені в законодавстві, у тому числі й принципу верховенства права.

Ключові слова: принципи права, законність, верховенство права, правовий нігілізм, конституція, справедливий суд.

Стаття посвячена аналізу принципів законності, верховенства права, определению приоритетов в применении законодательства при урегулировании правоотношений. Обосновывается тезис о том, что принцип законности является первым среди принципов, который делает возможным реализацию иных принципов, что прямо или опосредовано закреплены в законодательстве, в том числе и принципа верховенства права.

Ключевые слова: принципы права, законность, верховенство права, правовой нигилизм, конституция, справедливый суд.

Kuchma O.L. PRINCIPLE OF LEGALITY AND THE RULE OF LAW ENFORCEMENT PROBLEMS

The article analyzes the principles of justice and rule of law, setting priorities in the application of law in the settlement of relations. Substantiated the thesis that the principle of legality is the first among the principles that makes it possible to implement all the other principles that are directly or indirectly enshrined in legislation, including the rule of law.

Key words: principles of law, legality, rule of law, legal nihilism, constitution, fair trial.

Постановка проблеми. Конституцією України визначено, що в Україні визнається й діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України й повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [1].

Принципи як керівні засади, ідеї права спрямовують учасників правовідносин до певної поведінки також і під час урегулювання спорів. На практиці, зокрема, під час прийняття судових рішень виникають дискусійні ситуації, коли суд мотивує свою позицію принципом верховенства права, який, на думку суду, є головнішим у вирішенні спору, ніж норма закону, що врегулює воєнні спірні відносини. Проблема полягає в тому, щоб, вирішуючи спори в такий спосіб, не дійти до правового нігілізму.

Ступінь розробленості проблеми. Принципи права досліджували такі науковці, як Т.З. Гарасимів, В.В. Єрьоменко, М.І. Іншин, А.М. Колодій, О.В. Москаленко, І.С. Сахарук, О.В. Тищенко, А.А. Ширант та інші відомі вчені. Але питання застосування принципів законності й верховенства права під час розгляду спорів у судовому порядку потребують детальнішого дослідження.

Метою статті є визначення пріоритетності між принципами законності й верховенства права в урегулюванні правовідносин, у тому числі й у судовому порядку.

Виклад основного матеріалу. Не варто забувати, що Конституція України є законом, основним, але законом; дотримуючись визначеного Конституцією України принципу верховенства права ми дотримуємося встановленої законом норми, відповідно, і принципу законності.

Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд і повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією й законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [2].

Конституційний Суд України розтлумачив верховенство права як панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозахисну діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із виявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства [3].

Науковці визначають, що принцип верховенства права є фундаментальною ціннісною основою правової демократичної держави [4, с. 168]; виявом загальнолюдських цінностей, розвитку культури суспільства, головним засобом і метою суспільного розвитку, своєрідною демонстрацією етапів формування та розвитку правової системи [5, с. 140]; покликаний забезпечувати гармонізацію інших ціннісних характеристик права із подальшим їх ранжуванням під час формування й удосконалення правової культури [6, с. 173]; виявом загальнолюдських цінностей, розвитку культури суспільства, у тому числі й правової, головним засобом і метою суспільного розвитку, своєрідною демонстрацією етапів формування та еволюції правової системи [7, с. 204].

Підтримуючи високу оцінку і значення принципу верховенства права, вважаємо, що, оскільки принципи, в тому числі й верховенства права, закріплені в законодавстві, реалізація

всіх принципів, серед них і верховенства права, можлива за умови дотримання принципів законності. Тому принцип законності є першим серед принципів, який робить можливим реалізацію всіх інших принципів, які прямо чи опосередковано закріплені в законодавстві.

Передумовою законності є об'єктивна соціальна потреба зберігання цінності людського суспільства, опосередкована встановленням юридичних правил загальнообов'язкової поведінки, що сприяють нормальному функціонуванню суспільного організму, закріплюють такі умови діяльності індивідів, які надають можливість задовольняти свої потреби й не заважають усім іншим робити те саме. Сприймаючи як особливий режим законність, можна за певних умов закріплювати панування закону в суспільних відносинах, а отже, в усіх пов'язаних із державою політичних відносинах. Однак панування закону має розумітися лише в тому сенсі, що відносини повинні складатися за відповідно, поведінка їхніх суб'єктів має враховувати потреби законодавства, невиконання юридичних обов'язків буде тягти за собою передбачену законом відповідальність. Нині, коли найбільшою проблемою юридичного світогляду й відповідної йому юридичної практики є проблема захисту прав, свобод і законних інтересів людини, коли виникає нагальна потреба захисту й гарантування на практиці теоретичних положень концепції прав людини, зміцнення авторитету закону та принципу законності в правовому просторі є першочерговим завданням як теоретиків права, так і практичних працівників [8, с. 16].

В.В. Єрьоменко звертає увагу на позицію науковців щодо того, що принципи права виступають як надпозитивні засади, вищі за право, яке ґрунтується на ідеях гуманізму й соціальної справедливості. Принципи права розуміються як принципи загальносоціального права, бо не можна зарахувати до надпозитивного права ті принципи, які закріплені в позитивному праві. В.В. Єрьоменко вважає, що ідея надпозитивного права є неприйнятною для України як однієї з небагатьох країн, де принцип верховенства права закріплено безпосередньо в Конституції, тобто інтегровано в позитивне право. У силу цього принципу будь-який нормативно-правовий акт не може бути витлумачений під час правозастосування всупереч природі людини, якій притаманні риси розумності й моральності [9, с. 165–166].

В умовах радикальних соціально-економічних і політичних змін трансформуються ідеології, життєві стилі, престижні оцінки, ускладнюються і змінюють формат відносини в системі координат держава – право – економіка, урешті-решт, відбувається зміна соціокультурних систем, які слугують формулою легітиматії чинного соціально-економічного порядку й визначають реальне сприйняття громадянами України діяльності ефективності реалізації принципів держави [10, с. 67].

Під час правозастосування необхідно слідувати букві закону, але за будь-якого його змісту судові рішення мусить мати «людське обличчя», тобто мати ознаку розумності й моральності [9, с. 169–170].

Зазвичай судді обґрунтовують потребу в застосуванні принципу верховенства права нормою Конституції України про те, що людина є найвищою цінністю. Якщо в спорах, пов'язаних із соціальним страхуванням, однією зі сторін є

страховик або страхувальник, то в цивільних спорах, наприклад про розлучення, і позивач, і відповідач – фізичні особи (дві найвищі цінності). Крім того, згідно зі ст. 21, 24 Конституції України, усі люди є вільними й рівними у своїй гідності й правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи, є рівними перед законом [1].

Отже, під час застосування принципу верховенства права прийнятні відступи від норми закону за умови, що він суперечить Конституції, і застосування відповідної норми Конституції для врегулювання відносин.

Якщо ж відбувається ігнорування чинного закону за інших умов, то існує висока ймовірність у вирішенні спору дійти правового нігілізму.

Словник української мови надає таке визначення: нігілізм – заперечення усталених суспільних норм, принципів, законів [11, с. 419].

В.Г. Бондаревський визначає одну з форм вияву правового нігілізму як прями зумисні порушення чинних законів та інших нормативно-правових актів [12, с. 2].

Повага й усілякий захист прав особистості – це один із основних принципів демократії. Важливим є те, що всі люди повинні бути рівні у своїх правах. На жаль, доки в нашій державі рівність усіх людей перед законом не буде виконуватись, ми не зможемо назвати Україну насправді демократичною державою [12, с. 7].

Однак нігілізм може мати й позитивний аспект. О.П. Дзьобань переконаний, що юридичний нігілізм являє собою специфічний соціальний орієнтир, указуючи спрямування вектора провідних негативних тенденцій у юридичній сфері. Тим самим він може сприяти певному розчищенню, вивільненню історичного простору для можливо більш адаптивних форм суспільного життя, мобілізувати й акумулювати енергію соціальних діячів на конструювання та відтворення. Юридичний нігілізм, отже, необхідно розглядати як своєрідний механізм існування й розвитку правової системи, як особливий механізм адаптації суб'єктів права до його функціонування в межах того або іншого екосоціокультурного середовища. Розуміння юридичного нігілізму як інтегрального феномена правового світу зумовлює його своєрідну багатомірність, можливість його концептуалізації як у зв'язку з індивідуальними сенсами, мотивами, конкретними повсякденними практиками, так і стосовно його інституціоналізації, об'єктивування в межах суспільної системи [13].

Правовий нігілізм є породженням системи суб'єктивних і об'єктивних чинників, а саме: недосконалість законодавства – його непорядкованість, нестабільність і суперечливість, звідси – невіра у справедливість і об'єктивність законів, у їх відповідність праву, правам людини [14, с. 449].

Висновки. Принцип верховенства права обов'язково має застосовуватися у правотворчій діяльності. Але якщо на час прийняття закону законодавець констатував дотримання в законі принципу верховенства права, то в правозастосовній діяльності не варто піддавати сумніву чи застосовувати закон або, керуючись принципом верховенства права, зигнорувати його.

Зрозуміло, що відносини розвиваються й законодавство стає застарілим; також є питання до якості і юридичної грамотності нормативно-правових актів, що потребує окремого до-

слідження. Це все є підставою для перегляду законодавства, унесення до нього змін, скасування, урешті, визнання його неконституційним, але в жодному разі не ігнорування.

Принцип законності є основоположним принципом права. Принцип верховенства права, як і інші принципи, закріплені в Основному Законі України та інших законах, діють у сукупності із принципом законності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254/к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
3. Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>.
4. Кабанець О.С. Верховенство права як ціннісна складова демократії / О.С. Кабанець // Альманах права: науково-практичний юридичний журнал / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2012. – Вип. 3 : Основоположні принципи права як його ціннісні виміри. – С. 165–169.
5. Денисюк М.В. Принцип верховенства права як основа розвитку правової держави та громадянського суспільства / М.В. Денисюк // Альманах права: науково-практичний юридичний журнал / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2012. – Вип. 3 : Основоположні принципи права як його ціннісні виміри. – С. 140–173.
6. Карась А.Г. Верховенство права як ціннісна характеристика права / А.Г. Карась // Альманах права: науково-практичний юридичний журнал / Ін-т держави і права ім. В.М. Ко-

рецького НАН України. – К., 2012. – Вип. 3 : Основоположні принципи права як його ціннісні виміри. – С. 170–174.

7. Макаренко Л.О. Верховенство права як принцип природного права / Л.О. Макаренко // Альманах права: науково-практичний юридичний журнал / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2012. – Вип. 3 : Основоположні принципи права як його ціннісні виміри. – С. 204–211.

8. Оніщенко Н.М. Принцип законності: наукові реалії сьогодення / Н.М. Оніщенко // Альманах права: науково-практичний юридичний журнал / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2012. – Вип. 3 : Основоположні принципи права як його ціннісні виміри. – С. 3–17.

9. Срьоменко В.В. Поняття принципів трудового права та їх застосування / В.В. Срьоменко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2009. – Т. 22 (61). – № 2. – С. 163–176.

10. Лощикін О.М. Конституція України та принципи соціальної держави / О.М. Лощикін // Альманах права: науково-практичний юридичний журнал / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2012. – Вип. 3 : Основоположні принципи права як його ціннісні виміри. – С. 67–69.

11. Словник української мови : в 11 т. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/nihilizm>.

12. Бондаревський В.Г. Правовий нігілізм в Україні та шляхи його подолання / В.Г. Бондаревський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-11919.html>.

13. Дзьобань О.П. Передумови та сенс правового нігілізму / О.П. Дзьобань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/2608/1/Dzoban_42.pdf.

14. Дьоміна К.А. Правовий нігілізм в Україні: випадковість чи закономірність? / К.А. Дьоміна // Альманах права. – 2012. – Вип. 3. – С. 448–450.

УДК 349.2:(331.105:342.728)(477)

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ПРАВА НА СВОБОДУ ОБ'ЄДНАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ТА РОБОТОДАВЦІВ

Трюхан О.А., к. ю. н.,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті розглянуто поняття та класифікація юридичних гарантій права на свободу об'єднання працівників та роботодавців. Обґрунтовано, що право на свободу об'єднання є одним із основних прав працівників та роботодавців. Зроблені висновки та висунуті пропозиції в даній сфері.

Ключові слова: Конституція України, право на свободу об'єднання, роботодавець, працівник, громадські об'єднання, свобода асоціацій, юридичні гарантії.

В статье рассмотрены понятия и классификация юридических гарантий права на свободу объединения работников и работодателей. Обосновано, что право на свободу объединения является одним из основных прав работников и работодателей. Сделаны выводы и предложения в данной сфере.

Ключевые слова: Конституция Украины, право на свободу объединения, работодатель, работник, общественные объединения, свобода ассоциаций, юридические гарантии.

Triukhan O.A. LEGAL GUARANTEES OF FREEDOM OF ASSOCIATION OF WORKERS AND EMPLOYERS UNDER

The article discusses the concept and classification of legal guarantees of freedom of association of workers and employers. Proved that the right to freedom of association is a fundamental right of workers and employers. There are conclusions and proposals in this area

Key words: Constitution of Ukraine, right on freedom of association, employer, employee, public association, freedom of associations, legal guarantees.

Актуальність проблеми. Право на свободу об'єднання разом з іншими основними правами має величезне соціально-політичне і юридичне значення й займає важливе місце в людській

діяльності, спрямованій на реалізацію життєвих цілей. Конституція нашої держави закріплює загальні гарантії, що стосуються усіх прав людини і громадянина, і є основою для побудови стійкої